

УДК 316.354:629.33

НОВІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЕКОЛОГІЧНИХ РУХІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Л. Ф. Камінська

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 64, м. Київ, Україна, 01601,
kaminska_i@ukr.net*

У статті проаналізовано екологічний рух як “екологічний ресурс” громадянського суспільства, нові екологічні практики суспільства масового споживання, транскордонний рух у глобальному суспільстві.

Ключові слова: екологічний рух, інвайронменталізм, екоактивізм, екопрактики.

Виклики та ризики глобального суспільства викликають особливий інтерес соціологів (Л. Бевзенко, О. Стегній, М. Тисячнюк, О. Усачева, О. Яницький) до альтернативних екологічних практик та особливостей сучасного екологічного руху. В умовах розвитку громадянського суспільства на теренах пострадянського простору особливої значущості набуває проблематика дослідження соціального активізму, соціальної включеності, що реалізуються у діяльності нових суспільних рухів. Метою статті є осмислення нових підходів до аналізу екологічних рухів в умовах постіндустріального, глобального, пострадянського просторів.

Екологічна соціологія формується одночасно з першими масовими протестами на захист природного довкілля в 60-х – 70-х роках ХХ століття. Дослідження західних соціологів (Д. Моррісон, Д. Філд, Р. Бедж, С. Альберт) присвячені вивченню громадської думки щодо проблем інвайронменталізму. Соціологічний підхід пояснює перехід від традиційних до сучасних промислових суспільств та практики захисту від негативних наслідків цих процесів. Антропологічний підхід трактує внутрішнє життя територіальних спільнот, їх взаємовідносини з ландшафтом. Український соціолог О. Стегній доводить, що сучасний “зелений” рух як явище соціального життя міжнародної спільноти пройшов на своєму шляху три стадії розвитку. На першій (природоохоронній) його прихильники ставили за мету створення національних парків, заповідних територій незайманої людиною природи, здійснення заходів щодо максимального збереження спадщини, яка виникла у процесі природного розвитку землі. На другій стадії (захисту середовища) розроблялись активні заходи, які допомагали природі зберегти її натуральні багатства ландшафту. На третій, власне екологічній, “зелений” рух постав як ініціатор формування активної екологічної політики, спрямованої на економічні, соціальні та культурні зміни, необхідні для виживання людства і збереження природи [8, с. 42–46].

У 80-х роках ХХ ст. була запропонована нова екологічна парадигма (У. Каттон, Р. Данлеп). Сутнісна характеристика парадигми зводилася до твердження: усвідомлення масштабів прийдешньої екологічної кризи вимагає “зміщення парадигми” як у суспільстві загалом, так і в соціології зокрема у напрямку нової екологічної парадигми, передусім серед учених, які працюють у галузі суспільних і природничих наук [8, с. 18–19].

Російський соціолог О. Яницький вважає, що кінець ХХ – початок ХХІ ст. демонструє два історичні зрушення:

1. Глобалізація соціально-економічних практик, що зумовлює ризики великих та малих екосистем (Всесвітній соціологічний конгрес 2010 року, що відбувся у Швеції (м. Гетеборг), проголосив актуальність проблеми екологічних мегаризиків та катастроф, здатних непередбачувано змінити інституційне та життєве середовище; конфлікти за світові природні ресурси та їх інформаційне забезпечення як стратегічно важливий інструмент світового панування; посилення контрекологічних рухів, що конструюються правлячими елітами) [11].

2. Перехід від вертикальної моделі пізнання до суспільно-наукової. Модель включає мережу конкуруючих акторів (владні структури, бізнес-спільноти, громадські ініціативи, неурядові організації, суспільні рухи, ЗМІ), що поширюють “приховані моделі соціальної дії”. Завдання соціологів полягає у дослідженні та реконструюванні системи взаємодій цих акторів. В умовах високої швидкості розповсюдження ризиків соціальний досвід локальних спільнот має значні переваги, оскільки дає швидкі відповіді на виклики глобальних структур. Екологічна культура місцевої спільноти домінує над науково-технічними інноваціями [10].

У США та країнах Західної Європи ідеї культурної раціональності підтримує рух за екологічну справедливість, що пропагує відносно рівноцінний розподіл екологічних ризиків у всіх верствах суспільства. Теоретики суспільного руху доводять, що існуючі в цих країнах політичні інститути та їх базові цінності є джерелом екологічних та культурних проблем. Тому у виробництві соціального знання провідну роль повинні відігравати громадські експерти та суспільні рухи. Функції колективних акторів такі: вплив інституту науки, взаємодія із вченими ініціативних груп (суспільна експертиза); громадська дія – захист від фрагментації соціологічного знання; мобілізуюча функція суспільних рухів; практика публічної дії; соціетальні функції руху, боротьба за рівноцінний розподіл ризиків у суспільстві; формування нових альтернативних стратегій споживчої моделі розвитку [10].

Екосоціологи Заходу та США, зокрема Р. Данлеп, виділяють три типи активізму чи політичної орієнтації громадської екологічної організації: нейтральну, реформістську, протестну; спеціальну екологічну дипломатію як основну форму активізму; радикальну екологію – активізм, спрямований на перебудову суспільства, покращення якості життя (самоорганізація місцевих спільнот). Англійські автори більше уваги надають низовій (grassroots) політично активній проекологічній діяльності у вигляді “зелених партій” та політичних рухів. Західні соціологи акцентують увагу на формі та характері діяльності громадських екологічних організацій. Організаційний підхід включає взаємопов’язані чинники – існуюче невдоволення, доступ до політичної арени, сприйняття екологічних

проблем, ресурси та підтримку активізму. Громадянське суспільство – політична арена, де групи, що самоорганізуються, рухи, індивіди, відносно автономні від держави, намагаються виявляти цінності, створювати асоціації та солідарності, просувати свої інтереси [9].

Російські соціологи розробили інший підхід до інтерпретації екоактивізму. Відмінність ціннісних установок активності спричинює об'єднання у різні екологічні рухи (консерваціоністи, екоанархісти, альтернативісти, традиціоналісти, екополітики, екотехнократи). До структури екологічного руху включені екологічні організації, що спираються на людські ресурси (соціальний капітал), професійні організації – відносно інституціоналізовані та працюють за міжнародною екологічною проблематикою, залучені до міжнародних проектів.

Проблематикою екологічних рухів як типу соціальної організації громадянського суспільства займається група наукових співробітників інституту соціології РАН під керівництвом О. Яницького. Еволюція російського екологічного руху, що визначається політичними можливостями активності, представлена у таких фазах: пасивна фаза – 60-х років; активна – 80-х; легалізація та зниження активності – 90-х рр.; відтворення в “ринковому” контексті після 93-го року; масові акції екологічного протесту на місцях – 2008 рік. Аналізуючи етапи розвитку екологічного руху, О. Яницький приходить до висновків, що лідером екологічного руху виступає інтелігенція; з часом у цей рух дедалі більше включається академічна спільнота російських регіонів; зростає розрив у цілях і тактиці між “транснаціоналами” та місцевими активістами екологічного руху; завдання соціології – розвиток екосоціології, мета – дослідити подвійну локально-глобальну та професійно-громадянську сутність екологічного руху, принципovu відмінність поглядів еліти (“зверху”) та людей вулиці (“знизу”) [10]. Щодо українського екологічного руху, то він представлений громадськими об'єднаннями у формі клубів, товариств, професійними, науковими асоціаціями та групами, громадськими фондами, неприбутковими асоціаціями (природозахисні організації “Зелений світ”, “Зелене майбутнє”, рух “Зелений фронт”; об'єднання професійних екологів; туристичні групи, які мають екологічні проекти). Головними сферами діяльності екологічного руху в Україні є збирання і поширення екологічної інформації, екологічні акції протесту, проведення громадської екологічної експертизи, розроблення і здійснення освітніх програм [7, с. 103–105].

За результатами моніторингу за 2009–2011 роки, що проводить Центр дослідження суспільства, екологічні протести в Україні включають дві групи протестних дій: пов'язані з проблемами довкілля та з біоетикою. У 2010 році зафіксовано 144 екологічні протестні дії. Тематика протестів: загроза природним територіям (вирубвання лісу), загальні проблеми довкілля (зміна клімату, раціональне використання природних ресурсів), проблема бездомних тварин, використання тварин у їжу, для виробництва одягу, умови утримання тварин у зоопарках та дельфінаріях. Український екологічний протест має ненасильницький та конвенційний характер [6, с. 45]. Нові соціологічні підходи пов'язують розвиток екологічних рухів із способами життя суспільства масового споживання. Під впливом нової соціокультурної реальності формуються нові екологічні практики.

Об'єктивістський підхід акцентує увагу на незворотності процесу “надмірного задоволення потреб”, що веде до вичерпання ресурсів. У такому контексті екологізм – це усвідомлена екологічна діяльність, прикладами якої є інвайронментальна мобілізація, участь у рухах на захист навколишнього середовища або в екологічних організаціях. Феноменологічний підхід пояснює екологізм як новий культурогенний міф, що сприяє створенню нових спільнот, які самоорганізуються, оформлюються в соціальні рухи та пропонують альтернативні моделі соціокультурних практик у сучасному суспільстві. Екопрактики, що пов'язані з екоспоживчими стилями, сприяють розвитку екологічних рухів за споживання екологічно чистої продукції (Рух фриганів заперечує споживацтво, мінімізує споживчі ресурси. Рух веганів – радикальне вегетаріанство, що заперечує вживання продуктів, пов'язаних з насиллям та вбивством тварин). Екологізм як стиль життя пропонує альтернативну модель руху екологічних поселень (Світова мережа екопоселень (**Global Ecovillage Network**), завданням якої є “підтримка розвитку екопоселень у світі; розбудова міжнародної, національних та регіональних мереж екопоселень; створення організаційної структури для підтримки руху екопоселень у світі; просування ідеї сталого розвитку спільнот” (GEN). Рух екопоселень в Україні основними завданнями екопоселенців вважає: відновлення зв'язку між людиною і природою, розкриття людиною свого потенціалу, нове відношення до землі, природи, сім'ї) [1, с. 107–112; 3].

Важливими чинниками екомодернізації є виникнення наднаціональних інститутів, відкриті можливості для недержавних акторів, зміна позиції, ролі, ідеології екологічних рухів. В умовах глобалізації основний акцент дослідників спрямований на зміни структури та функцій екологічних транскордонних рухів. Характеристиками таких рухів виступають нематеріальні (постматеріалістичні) цінності, мобілізація широких мас, міжнародна солідарність, мережева структура, залучення до процесів публічних та приватних рішень.

Перспективи подальших розвідок у зазначеному напрямі можуть включати: визначення фреймінгу, соціальної мережі, соціального капіталу, форм мобілізації екологічного руху. Також актуальними є дослідження громадянської сутності екологічного руху, вивчення молодіжних екологічних ініціатив як ресурсу екологічного руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бєвзенко Л. *Стили жизни переходного общества* / Л. Бєвзенко. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2008. – 144 с.
2. Бек У. *Общество риска. На пути к другому модерну* / У. Бек. – Москва : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
3. Дієва Т. С. *Феномен екопоселення у світі та в Україні* / Т. С. Дієва // Наукові записки НаУКМА: Соціологічні науки. – Т. 83. – 2008. – С. 77–82.
4. Дэнлап Р. Э. *Здоровье планеты* / Р. Э. Дэнлап, Дж. Г. Гэллуп, А. М. Геллап // Социологические исследования. – 1992. – № 12. – С. 11–32.
5. Новожилова Е. О. *Социология глобальных экологических процессов* // Социологические исследования. – № 9. – 2008. – С. 59–67.
6. Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу, жовтень 2009 – вересень 2010. – К : Центр дослідження суспільства, 2011. – 64 с.

7. *Стегній О. Г.* Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз / О. Стегній. – К. : Вид. дім “КМ Академія”, 2001. – 243 с.
8. *Стегній А. Г.* Тенденции развития ассоциативных групп интересов (на примере экологического движения в Украине) / А. Г. Стегний // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – №3. – С. 222–235.
9. *Усачева О. А.* Экологический активизм в постсоветской России и западном мире (сравнительный анализ) / О. А. Усачева // Социологические исследования. – 2011. – № 3. – С. 23–31.
10. *Яницкий О. Н.* Экоосоциология как перспектива // Россия реформирующаяся. Ежегодник / Отв. ред. М. К. Горшков. – Вып. 8. – М. : Институт социологии РАН, 2009. – С. 36–57.
11. *Яницкий О. Н.* Экомарш мирового социологического сообщества / О. Н. Яницкий // Социологические исследования. – 2011. – № 1. – С. 19–22.
12. *Яницкий О.Н.* Экомодернизация России: теория, практика, перспектива / О. Н. Яницкий. – М. : Институт социологии РАН. – 2011. – 215 с.
13. *Diani M.* Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action / M. Diani, D. McAdam. – Oxford : Oxford Univ. Press. – 2003. – 320 p.
14. *Dunlap R. E.* Environmental Sociology / R. E. Dunlap, E. A. Rosa // Encyclopedia of Sociology / Ed. by E. F. Borgatta, R. J. V. Montgomery. – New York : Macmillan, 2000. – Vol. 2. – P. 813.
15. Environmental Protest in Western Europe / Ed. By C. Rootes. – Oxford University press, 2003.
16. *McCarthy D.* Environmental Sociology: From Analysis to Action / D. McCarthy, L. King. – N.Y. : Rowman & Littlefield Publishers, Inc. – 2005.

Стаття надійшла до редколегії: 24.04.2012

Прийнята до друку: 26.05.2012

NEW APPROACHES TO THE ANALYSIS OF ECOLOGICAL MOVEMENTS IN MODERN SOCIETY

L. Kaminska

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Volodymyrs'ka Str., 60, Kyiv, Ukraine, 01033,
kaminska_i@ukr.net*

The article analyzes ecology movement as “ecologically resource” civil society, new ecological practices of mass consumption society, transborder movements in the global society.

Key words: ecology movement, environmentalism, eco activism, eco practices.

**НОВЫЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ
В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА****Л. Ф. Каминская**

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка,
ул. Владимирская, 64, г. Киев, Украина, 01601,
kaminska_i @ukr.net*

В статье анализируется экологическое движение как “экологический ресурс” гражданского общества, новые экологические практики общества массового потребления, трансграничное движение в глобальном обществе.

Ключевые слова: экологическое движение, инвайронментализм, эооактивизм, эоопрактики.